

Становлення громадянського суспільства є своєрідним індикатором розв'язання низки соціально-політичних проблем, зокрема реального забезпечення законних прав та інтересів особи. Зафіксовані в Конституції України права і свободи людини та громадянина цілком відповідають міжнародним правовим стандартам. Однак на практиці не всі декларовані права забезпечуються. Значною мірою це зумовлено нерозвиненістю відповідних інститутів громадянського суспільства. В державі досі немає дієвої й ефективної судової системи. Як наслідок чимало справ щодо захисту особистих прав і гідності громадян вирішуються некваліфіковано, а розгляд деяких із них настільки зволікається, що втрачає будь-який сенс. Головною гарантією прав громадян є достатній розвиток матеріального і духовного виробництва, засобів культури, преси, громадських організацій. На жаль, на конституційно-правовому рівні ці питання поки що як слід не врегульовано, в їх вирішенні відчувається очевидна диспропорція: державні структури мають певну матеріальну і політичну підтримку, а основні інститути громадянського суспільства, в тому числі осередки виробництва, науки, культури, освіти, переживають не найкращі часи.

Не виявляють належної уваги до розбудови громадянського суспільства політичні партії, хоч їх призначення — бути посередниками між ним і державою, інтегрувати в її політику його інтереси.

Реформи, що почалися в Радянському Союзі та Україні з 1985 р., були спрямовані на формування передумов громадянського суспільства як об'єктивного чинника демократизації. Приватизація державної власності теоретично мала сприяти створенню середнього класу, проте в реальності власність залишилася в руках нової бюрократії, яка перемістила центри прийняття рішень у президентські структури, убезпечивши себе від суспільного контролю.

Відносини між державою та громадянами розвиваються на ґрунті удаваного демократизму, що є наслідком неформованості стійких груп інтересів громадян, з одного боку, та нездатності або небажанням керівної еліти виробити нові "правила гри", обов'язкові для всіх груп, зокрема й себе, — з іншого.

У сфері економічної політики реалізація ідеї індивідуальної свободи, що потрібна для формування громадянських відносин, набула антисоціальних, навіть кримінальних форм. Більшість населення не змогла прилучитися до активної економічної діяльності, втратила грошові заощадження, що також не сприяло становленню зрілого громадянина з невід'ємними правами та обов'язками.

Є на шляху формування громадянського суспільства в Україні й інші перепони: стійкі стереотипи, система цінностей, сформована за тоталітарного режиму, що є не сумісною з основами громадянського суспільства. До психологічного дискомфорту призводять передусім приватна власність, нерівність доходів, конкуренція, ринок. Утвердження цих універсальних цінностей надто ускладнюється помилками реформаторів, що спричинили різке зuboжіння народу.

Проблеми становлення громадянського суспільства в Україні пов'язані ще й з невизначеністю, нечіткістю політичної позиції окремих громадян, що зумовлені насамперед первинними (сімейними, рідинними) зв'язками. Сторонні люди часто сприймаються нами як потенційні вороги. На такому психологічному ґрунті не можна створити сучасного суспільства, що потребує певного рівня довіри поміж його членами. Можливість існування сучасних економічних, соціальних і політичних організацій великою мірою залежить від надійності соціальних зв'язків між людьми. Дж. Коулмен називав цей феномен "соціальним капіталом", тобто потенціалом взаємної довіри та взаємодітримки, що формується в міжособистісному просторі. За роки тоталітарного минулого, коли держава заохочувала шпигування одне за одним, у громадян України сформувалася чітка установка на підозріле ставлення до інших людей. На жаль, після падіння комуністичного режиму влада тільки закріпила це почуття, перетворивши його на стійке переконання.

Процес становлення автономної особистості ускладнюється ще й тим, що формування нових економічних відносин збіглося в часі з процесами національного самовизначення. Як стверджував відомий український науковець Ю. І. Рижмаренко, демократичним силам слід навчити-